

Tóth László

Deviancia és szexualitás

Mikor minősül valamilyen szexuális tevékenység deviánsnak és miért? E kérdésre első pillantásra rendkívül könnyű választ adni: akkor, ha a társadalom szexualitásra vonatkozó normáit, előírásait sértő viselkedésről van szó, s e körön belül is elsősorban akkor, ha az adott viselkedést a büntetőjog bűncselekménynek minősíti. Ez a meghatározás azonban rendkívül problematikus és sok kérdést vet fel. Milyenek a társadalom szexualitással kapcsolatos előírásai? Vannak-e a társadalom egésze által elfogadott szexuális normák? Mit jelent az a kifejezés, hogy „sérti”? Mi minősül szexuális viselkedésnek, tevékenységnek? Milyen cselekményeket minősít a büntetőjog üldözendőnek? Milyen tényezők határozzák meg azt, hogy a különböző társadalmak, kultúrák, civilizációk milyen válaszokat adnak e kérdésekre?

Meglehetősen reménytelen feladat e kérdésekre általános érvényű választ adni. Tudomásul kell vennünk, hogy a Földön számos civilizáció létezik ma is és ezek közül csak az egyik az ún. „nyugati civilizáció”, vagyis az a kultúrkör, amely a zsidó-keresztény szellemiségből táplálkozik és amely sajátos társadalomtörténeti fejlődésen ment keresztül. (1.) Ezért a szexualitás és deviancia kérdéskörének vizsgálata során e nyugati civilizációra szűkítjük vizsgálódásunkat. Civilizációnk egyik leglényegesebb megkülönböztető jegye az individualizmus, „az emberi és a szabadságjogok tiszteletben tartásának hagyománya, ami egyedülálló a civilizált társadalmak körében. Az individualizmus a 14-15. században alakult ki, és az egyén szabad választásának elfogadása... a 17. századra az egész Nyugaton uralkodóvá vált.” (2.) Ennek az individualizmusnak központi eleme az emberek Isten előtti egyenlőségén alapuló emberi méltóság eszménye (3.), ami a római kereszténység bizáncitól eltérő Szentháromság felfogásán (4.) alapult, az emberek ebből fakadó egymással való egyenlősége, a nyugat-európai társadalomfejlődés

során létrejött „helyi szabadságok és autonómiák” sokasága (5.), amiből az egyéni szabadságnak a társadalom érdekei fölé helyezése következik, az emberi élet fontossága, valamint a szabad akarat koncepciója. Rendkívül fontos mozzanat az, hogy a késő középkorra létrejön a mások elől elzárt magánszféra az individualizálódás velejárójaként, és e magánszféra mások általi tiszteletének maximája. (6.) Csakhogy a nyugati civilizáció mindezen sajátosságai egy szerves történelmi folyamat eredményeként alakultak ki, és e történelmi fejlődésről legalább utalás szintjén szót kell ejteni. A szexualitás és deviancia összefüggései szempontjából a fontos számunkra az emberi élet tisztelete, az egyéni szabadság és a szabad akarat, valamint a magánélet sajátos körének kialakulása.

Ezzel együtt az antropológiai illetve etnológiai kutatások világossá tették, hogy a „primitív” kultúrákban és a különböző nagy emberi civilizációk kialakulásakor mindenütt rejtélyes és félelmetes jelenséget láttak a női szexualításban. E félelem fejeződik ki a „cápa fogó vagina” ábrázolásokban (7.), a nőknek a sötétséggel, a nedvességgel, a kiszámíthatatlansággal, a földanyával stb. való azonosításában (8.). A mágikus-mitikus gondolkodásban és világszemléletben a titokzatos, a rejtélyes félelmet kelt, és e félelmet különböző technikákkal próbálják meg oldani. (9.) Az egységes emberi psziché feltételezése, nevezetesen annak a gondolatnak elfogadása, hogy az ember mint species minden egyedének és csoportjának lelki működése és pszichoszexuális személyiségfejlődése azonos sajátosságokat mutat (10.) megmagyarázza a női szexualitástól való egyetemes emberi félelmet.

Egyszerre kell figyelembe vennünk a nyugati civilizáció fejlődési sajátosságait és az egyetemes emberi jellegzetességeket a szexualitással kapcsolatban.

E két tényező, a szinkronikus és diakronikus jelenségek összekapcsolására Herbert Marcuse kínál lehetőséget akkor, amikor „Eros and Civilisation” című művében a psziché egyetemes emberi jellegzetességeinek történelmi elemzéséhez ad kiindulópontot. Álláspontja szerint Freudnak az alapösztönök elfojtásával kapcsolatos gondolatait

történeti kontextusba kell helyezni. Nem lehetséges emberi civilizáció, emberi együttélés az alapöszönök, a libidinális késztetések (az örömelevényesítésének tendenciája) elfojtása, repressziója nélkül. Ez a represszió azonban nem csak és nem elsősorban az emberek együttélése miatt szükséges, hanem azért, mert a létszükségletek kielégítéséhez elengedhetetlen anyagi erőforrások korlátozottan állnak az emberiség rendelkezésére, s ezért munkát kell végezni. A munkavégzés kényszere következtében az eredendően szexuális emberi testet aszexualizálni kell, ezért a libidinális késztetések kielégését a genitáliákra korlátozzák, az autoerotikus törekvéseket a „másik” felé irányítják, a libidinális késztetések külső tárgya a másik nemhez tartozó egyed és a késztetések kielégésének adekvát formája a heteroszexuális, reprodukciós célú, alapvetően monogám házasság. Mindezek a stációk Marcuse elemzésében „uralmi” természetűek: nem a munkavégzéshez elengedhetetlenül szükséges repressziót idézi elő a társadalom az egyénben, hanem a társadalom fejlődése során uralmi pozíciókba került embercsoportok érdekeinek megfelelő repressziót, amit represszió-többletnek nevez. Az egyetemes emberi sajátosságok így a különböző civilizációk társadalomfejlődési jellegzetességeinek megfelelően sajátos társadalmi-történeti formát öltenek. (11.) Marcuse elemzése a kapitalizmushoz vezető társadalomfejlődés sajátos aszexualizálási modelljét mutatja be.

A devianciát a társadalmi viselkedési normáktól való olyan eltérésként határozza meg a szociológia, amely a társadalomra és az egyénre nézve káros. (12.) Nem általában a társadalmi normákról van szó tehát, hanem azokról a társadalmi normákról, amelyek a társadalom és az egyén (ez megint jellegzetesen nyugati civilizációs szemléleti megszorítás) többé-kevésbé zavartalan működését biztosítják azzal, hogy a társadalom tagjait e viselkedési előírások követésére készítik és megszegésüket szankcionálják. Az azonban egy civilizáció adott állapotától függ, hogy működésének zavartalansága érdekében milyen alapvető értékeket kell az emberi gyakorlatban érvényesíteni. A különböző szexuális tevékenységek akkor minősülnek deviánsnak, ha a társadalom adott viszonyai között a zavartalan

társadalmi működéshez nélkülözhetetlen értékeket és ezekhez kapcsolódó normákat sértik. A legfontosabb társadalmi normák megszegését a büntetőjog szankcionálja.

A nyugati civilizáció, a zsidó-keresztény kultúrkör esetében az alapértékek az emberi élet szentsége, az egyéni méltóság és szabadság, a szabad akarat és a magánélet szentsége. A szexualitás területén a társadalmilag leginkább deviánsnak tekintett viselkedésformákat azért rendeli büntetni a büntetőjog, mert ezeket az alapértékeket sértő magatartásokról van szó. A nekrofilia, (13.) vagyis amikor valakiben egy holttest kelt szexuális izgalmat, önmagában nem büntetendő, csak ha ez a halott emberi méltóságát sérti. A nemi erkölcs elleni bűntettekkel foglalkozó fejezetben az emberi szabadságot, a szabad akaratot, illetve ennek kinyilvánítását korlátozó vagy megakadályozó szexuális jellegű cselekmények szerepelnek túlnyomórészt: a hetero- és homoszexuális erőszak, valamint a korlátozott cselekvőképességgel rendelkező vagy cselekvőképtelen személlyel folytatott szexuális tevékenység (a megrontás, illetve a kiskorúság miatt vélelmezett szabad akarat hiánya: egy lényeges kivétellel, bár a logikája ennek is ugyanaz: az azonos nemű személyek közötti nemi kapcsolat esetében a beleegyezési korhatár magasabb (18 év), mint a különeműek esetében). A magánélet szentsége, tiszteletben tartása nemcsak azt jelenti, hogy mindenki köteles távol tartani magát mások magánéletétől, hanem azt is, hogy magánéletinek tekintett tevékenységgel nem zavarhatunk másokat azok akarata ellenére, mint a szexuális jellegű közbotrányozás esetében (nagy nyilvánosság előtti szexuális tevékenység vagy a „szatírok” ténykedése).

Ez a látszólag egyértelmű jogi szabályozás, a büntetni rendelt szexuális tevékenységek példálózó felsorolása sem problémamentes azonban. Hosszú időn át büntetni rendelték az emberi élet szentsége jegyében az abortuszt, az orvos által végzett művi terhességmegszakítást is, (14.) de voltak időszakok, amikor a fogamzásgátlást is akadályozták részben propagandával, részben a fogamzásgátló eszközök forgalmazásának tiltásával. (15.) A felnőttek közötti

nemi erőszak jelenségek köre a nőemancipációval fokozatosan átértelmeződik, amit a férfiak szexizmusa elleni amerikai vádak és a házasságon belüli nemi erőszak magyarországi büntetési rendelete jól mutat. A hatályos magyar büntetőjogi szabályozás a megrontásról (a 12-14 év közötti más neműekkel létesített nemi kapcsolat) és a gyermekekkel szembeni nemi erőszokról (életkori okokból szabad akaratra képtelennek tekintik a 12 év alattiakat) egyrészt a szabad akarat koncepcióján alapul, másrészt azon a freudi előfeltevésen, hogy van egy normális pszichoszexuális fejlődési folyamat (orális, anális, fallikus, látencia és geniális periódus), amelynek megzavart lefutása felnőttkorban lelki problémákat okoz. (16.) Mindez azonban bizonyítatlan, mivel az ilyen eseteknek csak egy töredéke derül ki, (17.) a gyerekek élményeit a „pedofília” előre megkonstruált kategóriájába igyekeznek gyömöszölni, de legfőképpen tisztázatlan, hogy mi is tekintendő „normális” felnőttkori szexualitásnak, s még ha van is ilyen, az ettől való eltérést mi okozza.

Ha a mai magyarországi jogi helyzettől elvonatkoztatunk és megkíséreljük tágabb kontextusban szemlélni a szexuális devianciákat, akkor megkerülhetetlen némi társadalomtörténeti kitérő.

Minden rendelkezésre álló forrás arra utal, hogy a szexualitás keresztény valláserkölcsei szabályozása hosszú időn át igencsak homályos volt. Az i. sz. 4. századig még az egyházi emberektől sem követeltek cölibátust, (18.) a szüzesség felmagasztalása mellett elfogadták a házasság intézményét, az ún. „természet elleni bűn” fogalma, ami a „szodómia” kifejezés szinonimája volt, 1180 körül született meg és a nem-reproduktív jellegű szexuális gyakorlat három típusát, a másneműek közötti nem genitális, pénisz-vagina jellegű nemi tevékenységeket, az azonos neműek közötti szexuális kapcsolatot és az állatokkal való érintkezést értették rajta. (19.) A társadalmilag elfogadott szexualitás a reprodukció, a gyermeknemzés köré szerveződött, aminek demográfiai okai vannak: a 15-16. századig a rendkívül magas csecsemőhalandóság miatt az emberi nem biológiai újratermelése kulcsfontosságú

volt. A társadalom fennmaradása érdekében minden olyan szexuális tevékenységformát el kellett ítélni, deviánsnak kellett minősíteni, ami kizárja az utódnemzést. Az már más kérdés, hogy ezt a kánonjog vagy a világi jog büntetni rendelte-e és hogy büntetendősége esetében valóban sor is került bírósági perekre. (20.) Egészen a 16. századig szinte teljesen azonos megítélés alá esett a férfiak és a nők szexualitása, (21.) s csak ettől kezdve indult meg az a 18-19. században tetőző folyamat, amelynek eredményeként a nők beszorultak a monogám házasság keretei közé és szexualitásuk a családon belüli anyaság függvényévé vált a társadalom szemében. A szexualitással kapcsolatos kettős standard (vagyis hogy a nőkre más szexuális erkölcsi normák vonatkoznak, mint a férfiakra) (22.) kialakulása és a szexualitásnak a család és házasság köré szerveződése elválaszthatatlan a kapitalizmus és a piaci vágy térhódításától. (23.) Az ún. demográfiai átmenet jelensége (24.), amelynek lényege a népességszám rendkívüli ütemű növekedése Nyugat-Európában a 17-18. században a csecsemőhalandóság életkörülmények javulása miatt bekövetkezett radikális csökkenése következtében, a reprodukció fontosságát átmenetileg háttérbe szorította, mivel az emberek száma emelkedett. Inkább a termékenység szabályozása vált fontossá, (25.) két ok miatt is.

Először is az átmeneti népességnövekedést követően az élveszületések aránya csökkenésnek indult, ami a 19. század második felére már jól érzékelhetővé vált. Ennek oka alapvetően az Aries által „gyermekkor felfedezésének” nevezett jelenség volt (26.) A brit, német és más európai világbirodalmi törekvések létrehozták az eugenika tudományát: a népesedési folyamatok befolyásolására alkalmas eszközöket kutató vizsgálati irányt. (27.) Nemzetállami, birodalmi megfontolásokból gondoskodni kellett a születésszabályozás és termékenység különböző eszközökkel történő befolyásolásáról, alakításáról. Emellett gondoskodni kellett az expanzív tőkés termelés munkaerő szükségletéről is.

A másik tényező a piaci vágy kapitalizmustól elválaszthatatlan korlátlanlansága, határtalansága.

Márpedig a különböző dolgok megszerzése, elfogyasztása és a szexuális vágy kieléje között a 18-19. századra megszűnt a különbség: a vágy homogenizálódott. Ez viszont azzal a veszéllyel járt, hogy a szexuális vágy kielését korábban gátló szokások, erkölcsök elégtelennek bizonyulnak a vágy korlátozására. Az egyetlen működő korlátot a család jelentette, s a családi keretek közül kilépő szexuális tevékenységek (az önkielégítés és a prostituáltak igénybevétele) magát a család intézményét fenyegette. (28.)

A szexualitást így a 19. századra konkrét társadalomtörténeti okokból a szexualitás reprodukciós és családi aspektusai köré kellett szerveznie a nyugati civilizációnak. Szükségképpen az a szexualitás minősült legitimnek, elfogadottnak, amely megfelelt a reprodukció aktuális követelményeinek és a heteroszexuális család keretei között maradt. A viktoriánus erkölcsként ismert szexuális normarendszer a demográfiai folyamatokból, a kapitalista termelés szükségleteiből és a birodalmi érdekekből összeálló képződmény volt, amely mélyen elítélte a reprodukció követelményeinek alá nem rendelt, öncélú szexualitást.

Ebben az összefüggésrendszerben külön figyelmet érdemel a homoszexualitás. A probléma részletes bemutatása helyett (29.) itt csak két mozzanatra érdemes utalni: az egyik a homoszexualitás improduktív természetének éles ellentéte a kapitalizmus teljesítményelvűségével (ami a polgári társadalom viszonyai között a szexualitás területén is érvényesül), (30.) valamint azzal a sajátosságával, hogy a 19. századi kapitalizmus viszonyai között merev osztályhatárokat áthágja, ami Oscar Wilde perében a legnagyobb veszélyként jelent meg a fennálló rendre nézve. (31.)

A 19. század végén azután átfogó gazdasági-társadalmi válságba került a nyugati civilizáció, aminek egyik lényeges aspektusa volt a nők társadalmi helyzetének változása, s ezzel az addig érvényes szexualitás-modell problematikussá válása. Egyre jobban terjedt a saját lábán megálló, férji gondoskodásra nem szoruló és azt nem igénylő nő modellje, és gyarapodott az ilyen nők száma. Ez

megrendítette a társadalmi nemi szerepek (a férfiakkal és a nőkkel szemben támasztott társadalmi elvárások egymást kiegészítő rendszere) (32.) addig érvényes építményét és élesen felvetette a nők társadalomban elfoglalandó helyének kérdését, s ezzel együtt a női szexualitás természetének problémáját: azt, hogy ez mennyiben sajátjogú, nem a férfiak által generált és a reprodukciótól elválo jelenség. (33.)

E ponton kell kitérni a szexualitás történetének legnagyobb hatású teoretikusa, Michel Foucault munkásságára. Foucault szexualitástörténetének I. kötetében (34.) a szexualitás modernkori szabályozásának pontosan a fentebb érintett fő területeit emeli ki: a női szexualitást (a nő hiszterizálása), a gyermeki szexualitást különös tekintettel az önkielégítésre (a maszturbáló gyermek), a születésszabályozást (a malthuziánus pár) és a „perverz” szexualitásokat (a perverziók medikalizálása). Nem végzi el azoknak a társadalmi-gazdasági-történelmi folyamatoknak az elemzését, amelyek eredményeként a szexuális élet e jelenségei válnak a társadalmi szabályozás tárgyává, hanem a szexualitásról folytatott tudományos (orvosi, pszichológiai, pszichiátriai, pedagógiai) diskurzusok vizsgálata révén jut el arra az eredményre, hogy a szexualitás e négy jelenségek köre az, aminek központi fontossága van a 18-19. században az európai társadalmak számára. Központi tétele az, hogy a polgári, kapitalista társadalomfejlődés nyugati civilizációs típusa nem tiltással, elhallgatással, hanem diskurzussal: megnevezéssel, elhatárolással, stb. szabályozza a szexuális élet jelenségeit. E mögött az a börtön-könyvben (35.) kibontott paradigmaváltás áll, amit a büntető társadalomról a fegyelmező társadalomra való áttérés jelentett (a szexualitáskönyvben ez a normatív-jogi és polimorf-diszkurzív hatalomtípusok megkülönböztetésében köszön vissza). A nyugati társadalom a 16-17. században szembesül azzal a problémával, hogy a társadalmi kapcsolatok normális működése nem érhető többé el a büntetés durva eszközeivel, hanem olyan mechanizmusokat kell a mindennapi életben létrehozni, amelyek beépítik az egyénekbe azokat a viselkedés- és gondolkodási mintákat, amelyek szerint viselkedniük kell annak érdekében, hogy a

társadalom zavartalanul üzemelhesen. A „panoptikon” benthami víziója: a mindent látó hatalom koncepciója egy pluralisztikus individualizmusra épülő társadalomban tarthatatlan. (36.) A szexualitás területén a társadalmilag elvárt viselkedés beépítésének, belsővé tételének eszköze a szexről folytatott diskurzus. E diskurzus fontosságát húzza alá annak a vitának a hevesége, ami a pornográfia körül zajlik. (37.) Ugyanakkor, mondja Foucault, szükség volt olyan jelenségre, amelynek szabályozása révén a társadalom egyidejűleg tudja az ösztársadalmi folyamatokat és az egyén legszemélyesebb életmegnyilvánulásait is ellenőrzés alatt tartani: ez a szexualitás, az eszköz pedig a biopolitika. Az pedig, hogy milyen jelenségek minősülnek szexuálisnak és milyenek nem, nem biológia, hanem társadalmi kérdés. (38.)

A foucaulti megfontolások és a társadalmi folyamatok egyaránt oda konkludálnak, hogy a szexualitás társadalmi szabályozása, vagyis az a kérdés, hogy mi legitim és mi deviáns szexualitás, mindig az adott társadalom fennmaradásának és működésének szükségleteivel függenek össze szorosan.

Az eddigiekben néhány megfontolás fogalmazódott meg a szexualitás és deviancia összefüggéseinek elemzésehez. Természetesen ez a funkcionalista megközelítés távolról sem vesz figyelembe minden olyan tényezőt, amely a szexualitással kapcsolatos társadalmi normákat alakítja. Külön figyelmet érdemel az előítéletek és a bűnbakképzés szociálpszichológiai jelensége. Az előítéletek olyan korábban kialakult „előzetes ítéletek,... amelyeken az újonnan feltárt ismeretek nem képesek változtatni” (39.) A bűnbakképzés egyénileg és társadalmilag is „érvédő” mechanizmus, amikor minden rossz okává valaki „másikat” tesznek meg. (40.)

Többek között e mechanizmusok idézik elő azt a helyzetet, hogy a társadalom működése szempontjából már lényegtelenné vált jelenségek továbbra is erősen foglalkoztatják a köztudatot. Erre igen jellegzetes példa a homoszexualitás társadalmi megítélésének alakulása. Miközben mind a reprodukció, mind a társadalmi (osztály)határok

sérthetetlensége szempontjából elveszíti a homoszexualitás a társadalmi összműködést zavaró természetét, a vele kapcsolatos társadalmi megítélés, a homoszexualitásra vonatkozó társadalmi normák rendszere alig változik, illetve a nyílt ellenségességből a homoszexualitás medikalizálása (a melegek betegnek tekintése) irányába mozdul el a közvélekedés. (41.)

A továbbiakban azokat a nyugati civilizációra jellemző axiómákat érdemes sorra venni, amelyek a szexualitással kapcsolatban, jelentős mértékben az előítéletek továbbélésének következtében, kimondva-kimondatlanul áthatják kultúránkat és meghatározzák azt, hogy milyen szexuális viselkedésformák minősülnek deviánsnak.

Gayle Rubin amerikai radikális feminista gondolatmenete szerint hat olyan axióma van, amely alapvetően határozza meg a zsidó-keresztény kultúrkörben, a nyugati civilizációban a szexualitásról való közgondolkodást. Ezek a következők:

1. A szexuális eszencializmus: az a felfogás, amely szerint a szexualitás a társadalmi létet megelőzően meglévő és az intézményeket formáló természeti erő. A szexuális eszencializmus beleágyazódik a nyugati társadalmak közfelfogásába, amely a szexualitást öröktől fogva változatlanak, társadalomtól és történelemtől függetlennek tekinti. A szexualitás orvostudomány, pszichiátria és pszichológia befolyása alatt álló tudományos tanulmányozása reprodukálta az eszencializmust. E tudományterületek az egyének sajátosságának tekintik a szexualitást. Ezt hormonjaikban vagy pszichéjükben hordozzák. Felfogható fiziológiai vagy pszichológiai entitásként is. Ezek az etnoscientifikus kategóriákon belül azonban a szexualitásnak nincs történelme, és a társadalmi tényezők nem határozzák meg, alakítják azt számottevő mértékben.

2. A szexualitás negatív voltának axiómája: a nyugati kultúrák általában veszélyes, romboló, negatív erőnek tekintik a szexualitást. A Pál apostol nyomdokaiban haladó keresztény tradíció túlnyomórészt eredendően bűnös dolognak tartja a

szexet. Csak akkor elfogadható, ha házasságon belül történik szaporodás céljából, és ha a felek nem élvezik túlságosan a szex örömeit. Ez a felfogás ugyanakkor azon a feltevésen nyugszik, hogy a nemi szervek a test lényegében alacsonyrendű részét alkotják, sokkal alacsonyabb rendű és sokkal kevésbé szent részét, mint az értelem, a „lélek”, a „szív”, vagy akár az emésztőrendszer felső része (a kiválasztó szervek státusza nem sokban különbözik a nemi szervekétől). Az efféle nézetek ma már önálló életet élnek, és nem függ kizárólag a vallástól fennmaradásuk.

3. A rosszul felállított skála téveszméje: A szexuális tevékenységformákat egy olyan skálán helyezi el a zsidó-keresztény hagyomány, aminek egyik végpontja a „jó”, másik végpontja pedig a „rossz”. A skála attól hibás, hogy az egyes aktusok miként besorolása irracionális és előítéletes: nem próbálják meg tisztázni az adott szexuális tevékenység és az adott társadalmi viszonyrendszer működése közötti kapcsolatot. Nem az minősül „rossznak”, ami valóban problematikus a rendszer folyamatos működése szempontjából. A legkirívóbb példa erre az, hogy a homofília sokkal erősebb társadalmi elítélés alá esik, mint például a nemi erőszak.

4. A szexuális aktusok hierarchikus értékelése: A modern nyugati társadalmak a szexuális értékek hierarchikus rendszere alapján minősítik a szexuális cselekedeteket. A házasságban élő, reprodukív heteroszexuálisok egyedül állnak a szexuális piramis csúcsán. Alattuk tolonganak a nem házasságban élő monogám heteroszexuális párok, őket pedig a fennmaradó heteroszexuálisok többsége követi. A magányosan űzött szex helyzete bizonytalan. A maszturbálás erős 19. századi megbélyegzése még mindig érezteti a hatását, olyan, kevésbé látható és módosult formákban, mint az a felfogás, hogy a maszturbáció a párkapcsolat alacsonyabb rendű pótléka. A stabil, hosszú távú kapcsolatban élő lesbikus és meleg párok a tiszteletreméltóság határmezsgyéjén állnak, de a homoszexuális prostituáltak és a promiszkuus melegek helye alig valamivel a piramis alja fölött van. Napjainkban a legnagyobb megvetéssel övezett szexuális kasztokat

a transzszexuálisok, a transzvesztiták, a fetisizisták, a szadomazochisták és az olyan szexuális foglalkozásokat űzők alkotják, mint a prostituáltak és a pornó-modellek. Végül, a piramis legalján vannak azok, akiknek szexualitása nem ismer generációs határokat.

5. A szexuális veszély dominóelmélete: Határvonal húzódik a szexuális rend és káosz között. Kifejezi azt a félelmet, hogy ha bármi átjuthat ezen a szexuális demarkációs vonalon, a borzalmas szexualitás feltartóztatására emelt korlát összeomlik, és valami elmondhatatlan történik. A szexuális ítéletrendszerek - vallási, pszichológiai, feminista vagy szocialista - többsége igyekszik meghatározni, hogy egy adott aktus a határvonal melyik oldalán helyezkedik el. Csak a határvonal jó oldalán elhelyezkedő szexuális aktusok részesülnek erkölcsi jóváhagyásban. A „jó” szexualitás (normális, természetes, egészséges, szent): heteroszexuális, házasságon belüli, monogám, reprodukív, otthon gyakorolják. A „rossz” szexualitás (abnormális, természetellenes, beteg, bűnös): transzvesztitizmus, transzszexualitás, fetiszizmus, szadomazochisták, pénzért nyújtott szex, a nemzedéki határokat átlépő szexuális kapcsolatok. Ma vitatott, hogy a „jó” és a „rossz” között húzódó határvonal melyik oldalán helyezkedik el a nem házas heteroszexuális párok, a promiszkuus heteroszexuálisok szexualitása, a maszturbálás, a hosszú távú és stabil kapcsolat lesbikus és meleg pároknál, a bárkat látogató és ott kapcsolatokat teremtő lesbikusok, valamint a fürdőkhöz és a „cirkáló területeken” szexpartnert kereső meleg férfiak szexualitása.

6. Az egyedül üdvözítő szexualitás tétele: Az emberek többsége nehezen érti meg, hogy amit szexuális életében ő szeret csinálni, azt valaki más teljesen visszataszítónak tartja, és hogy amit ő tart szexuálisan visszataszítónak, az valahol, valaki számára örömforrás. Az ember nem azért kedvel vagy hajt végre egy meghatározott szexuális aktust, hogy valaki mást a példa követésére ösztökéljen, és ez a különbözőség egyik fél részéről sem vall a jóízűség, az épelméjűség vagy az intelligencia hiányára. Az emberek többsége szexuális preferenciáit összetéveszti valamilyen egyetemes rendszerrel,

amely mindenkire érvényes vagy amelyhez mindenkinek tartania kellene magát. Az egyedül üdvözítő szexualitás feltételezése jellemzi a szexualitással foglalkozó elméleti rendszerek többségét. A vallás esetében például az utódokat nemző házasság az eszmény. A pszichológia szerint ez az érett heteroszexualitás. Bár a tartalma változó, az egyetlen szexuális normalitás formája folyamatosan újratermelődik a különböző elméleti és publicisztikai kereteken belül, beleértve a feminizmust és a szocializmust is. (42.)

Az írás első részében érveket igyekeztem felsorakoztatni amellet, hogy a szexualitással kapcsolatos társadalmi normák a társadalmi működés folyamatosságát hivatottak biztosítani. Gayle Rubin fenti gondolatmenete azokat az előfeltevéseket írja le, amelyek a nyugati civilizációban meghatározzák a szexualitásról való közvélekedést. Rubin fejtegetéseit empirikus adatok is alátámasztják. (43.)

E ponton érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a szociológiai szemléletben egyre jobban teret hódít a determinisztikus, ok-okozati típusú összefüggések meglétét megkérdőjelező szemlélet. Ennek értelmében a társadalom pluralizálódása következtében a társadalmakat szervező központi elvek háttérbe szorulnak és sajátos, az életnek csak egyes területein érvényesülő trendek szervezik a társadalmi létet. (44.) E megközelítésben a szubkultúrák már nem „ellenkultúrákként”, a nagytársadalom kultúrájával, normáival szembenállókként jelennek meg, hanem sajátos norma együttesként, amely valamilyen társadalmi csoportra jellemző. Ennek megfelelően igen nehéz lenne megmondani, hogy milyen szexuális viselkedés tekinthető deviánsnak, ugyanis a társadalmat szervező elvek és mechanizmusok sokaságának összességét csak viszonylag kevés magatartásforma sérti.

A félreértések elkerülése végett: ez nem agnosztikus álláspont. E rövid írás csak arra igyekezett felhívni a figyelmet, hogy bizonyos viselkedésformák deviánsnak minősítése a társadalom működésének gondos elemzését követeli meg, annak szem előtt tartását, hogy gondolkodásunkat, szemléletünket

sokszor bennünk sem tudatosodó előfeltevések, társadalmi sztereotípiák és előítéletek alakítják. G. Laub lengyel író aforizmája jól jellemzi a helyzetet: „Fujj - csoportszex! - háborodott fel az onánista egy ölelkező párocska láttán.”

Jegyzetek

1. A civilizációk elméletére lásd Samuel P. Huntington, **A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása**, Budapest: Európa, 1998.: a nyugati vagy nyugat-európai társadalomtörténeti fejlődésre Hajnal István, „A kis nemzetek történetírásának munkaközösségéről,” Hajnal István, ‘A kis nemzetek történetírásának munkaközösségéről,’ in: Glatz Ferenc (szerk.), **Technika, művelődés**, Budapest: História-MTA Történettudományi Intézet, 1993, pp. 243-298. Szűcs Jenő, “Vázlat Európa történeti régióiról,” in: Ring Éva (szerk.), **Helyünk Európában**, Budapest: Magvető, 1986., pp. 515-568.
2. S. P. Huntington, **i. m.**, p. 104.
3. Szűcs Jenő, **u. o.**
4. A Szentháromság a római kereszténységben egylényegű, alkotórészei egymással mellérendelt viszonyban állnak, a bizánci kereszténységben többlényegű és elemei hierarchikus, alá-fölérendeltségi kapcsolatban vannak egymással. Mircea Eliade, **Vallási eszmék és hiedelmek története**, III. kötet, Budapest: Osiris, 1998, pp. 48-52.
5. Bibó István, “A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változások értelme,” in. Bibó István, **Válogatott tanulmányok. Második kötet**, Budapest: Gondolat, 1986., pp. 491-493.
6. Norbert Elias, **A civilizáció folyamata**, Budapest: Gondolat, 1986., különösen pp. 321-352.

7. Robert Goldenson, Kenneth Anderson, **The Wordsworth Dictionary of Sex**, Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd., 1994.
8. Vern L. Bulloch, "A prostitúció és a nagy vallások. Összehasonlító vizsgálat," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény, 2. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1998. pp. 12-42.; Hoppál Mihály, Jankovics Marcell, Nagy András, Szemadám György, **Jelképtár**, Budapest: Halikon, 1994.
9. Róheim Géza, "Sárkányok és sárkányölő hősök," in: Verebélyi Kincső (szerk.), Róheim Géza, **A bűvös tükör. Válogatás Róheim Géza tanulmányaiból**, Budapest: Magvető, 1984., pp. 5-82.
10. Sigmund Freud, **Pszichoanalízis**, Bukarest: Kriterion, 1979., Paul A. Robinson, **The Sexual Radicals. Wilhelm Reich, Geza Roheim, Herbert Marcuse**, London: Temple Smith, 1970.
11. Herbert Marcuse, "Az egyén elnyomásának eredete (Ontogenezis)," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény. 1. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1996., pp. 28-42.
12. Andorka Rudolf, **Bevezetés a szociológiába**, Budapest: Osiris, 1997, p.
13. Robert Goldenson, Kenneth Anderson, **The Wordsworth Dictionary of Sex**, Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd., 1994., p. 163.
14. Magyarországon az első ezt enyhítő jogértelmezési vita az 1920-as években zajlott. Lásd Hegedűs Katalin, "Az abortuszkérdés a két világháború között," in: Sándor Judit, **Abortusz és jog. Bioetika, történelem, szociológia, pszichológia, vallás**, Budapest: Literatura Medica, 1992, pp. 115-135.
15. Magyarországon például az 1950-es években az 1004/1953. (II. 8.) Mt. határozatot "Az anya- és gyermekvédelem továbbfejlesztéséről", az ún. Ratkó-törvény; az Egyesült Államokban és Angliában pedig a 19. században és a 20. század elején, lásd: John D'Emilio és Estelle B. Freedman, **Intimate Matters. A History of Sexuality in America**, New York: Harper and Row, Publishers, 1988.; Jeffrey Weeks, **Sex, politics and society. The Regulation of sexuality since 1800**, London-New York: Longman, 1989.
16. Charles S. Carver, Michael F. Scheier, **Személyiségpszichológia**, Budapest: Osiris, 1998. pp. 198-247.
17. Egy 1989-91-ben készített egyesült államokbeli szexuálszociológiai kutatás adatainak tanúsága szerint a válaszó férfiak 11 százalékát, a nőknek pedig 23 százalékát zaklatták szexuálisan gyermekkorukban, de mindkét nemű gyermek esetében csak az esetek 12 százalékában hozta ezt valaki a hatóságok tudomására. Samuel S. Janus, Cynthia L. Janus, "Férfiak és nők: beszámoló a különbségekről," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény, 1. kötet**, Budapest: ÚjMandátum Kiadó, 1996., p. 111
18. Vern. L. Bulloch, **i. m.**, p. 15.
19. Wayne R. Dynes, **Encyclopedia of Homosexuality**, Chicago, London: St. James Press, 1990., p. 1231.
20. Érdekes adalék ehhez, hogy Svédországban például csak a 17-18. században került sor bírósági eljárásokra állatokkal való fajtalankodás miatt, Jonas Liliequist, "Peasants against Nature: Crossing the Boundaries between Man and Animal in Seventeenth- and Eighteenth-Century Sweden," in: John C. Fout, **Forbidden History. The State, Society, and the Regulation of Sexuality in Modern Europe**, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1992., pp. 57-88.
21. Rurh Perry, "A mell gyarmatosítása: szexualitás és anyaság a tizennyolcadik századi Angliában,"

- in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény. 1. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1996, pp. 240-257.
22. Jeffrey Weeks, **Sex, politics and society. The regulation of sexuality since 1800**, London-New York: Longman, 1989. Jeffrey Weeks, **Sex, politics and society. The regulation of sexuality since 1800**, London-New York: Longman, 1989.
23. Thomas W. Laqueur, "A szexuális vágy és a piacgazdaság az ipari forradalom idején," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény, I. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1996, pp. 189-210.
24. Andorka Rudolf, **Bevezetés a szociológiába**, Budapest: Osiris, 1997, pp. 272-273.; David Riesman, **A magányos tömeg**, Budapest: KJK., 1968., pp. 51-88.
25. Jeffrey Weeks, **Sex, politics and society. The Regulation of sexuality since 1800**, London-New York: Longman, 1989. pp. 122-140.; Thomas R. Malthus, "Tanulmány a népesedés törvényéről," in: Semlyén István (szerk.), **Népesedésrobbanás -egyke**, Bukarest: Kriterion, 1982., pp. 61-214.
26. Philippe Aries, "A gyermekkor felfogása," in: Philippe Aries, **Gyermek, család, halál**, Budapest: Gondolat, 1987., pp. 9-179.
27. Jeffrey Weeks, **u. o.** A pozitív eugenika a népesség növelésének eszközrendszerével, a negatív eugenika pedig bizonyos társadalmi csoportok körében a feleslegesnek ítélt nagymértékű népszaporulat mérséklésének eszközrendszerével foglalkozott. Mindezek mögött az az állami-birodalmi logika húzódott meg, hogy egy nemzet, egy birodalom nagysága alattvalóinak számától és az "érdemes" (az adott társadalomban érvényesülni tudó) és "érdemtelen" (a kudarcot vallók, a hátrányos helyzetűek) alattvalók előbbieik számára kedvezőbb arányának függvénye.
28. Thomas W. Laqueur, "A társadalmi 'rossz', a magányos b_n és a teázás," in: **Replika**, 28, 1997 december, pp. 89-94.
29. Erre lásd Tóth László, "A modern kori homoszexualitás néhány kérdése," in: Tóth László (szerk.), **A homoszexualitásról**, Budapest: ELTE Szociálpolitikai Tanszék-Hischler Rezső Alapítvány - T-Twins Könyvkiadó, 1994, pp. 17-117.
30. Barry B. Adam, "A Social History of Gay Politics," in: Martin P. Levine (ed.) **Gay Man. The Sociology of Male Homosexuality**, New York-Hagertown-San Francisco-London: Harper and Row, 1979, pp. 285-300.
31. Chrisite Davies, "Szexuális tabuk és társadalmi határok," in: Tóth László (szerk.), **A homoszexualitásról**, Budapest: ELTE Szociálpolitikai Tanszék-Hischler Rezső Alapítvány - T-Twins Könyvkiadó, 1994, pp. 151-190.
32. Robert W. Connell, "A társadalmi nem elmélete," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény. 1. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1996., pp. 46-59.
33. Elaine Showalter, "Az Új Nő," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény. 2. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1998., pp. 206-223.
34. Michel Foucault, **A szexualitás története. A tudás akarása**, Budapest: Atlantisz, 1996.
35. Michel Foucault, **Fegyelmezés és büntetés. A börtön története**, Budapest: Gondolat, 1990.
36. Michel Foucault, "A hatalom szeme," in. **2000**, 1996 október, pp. 3-9.

37. Ronald Dvorkin, "A nők és a pornográfia," in: **Café Babel**, 1994/1-2. sz. pp. 33-42.; "Catherine A. MacKinnon és Roland Dvorkin vitája a pornográfiáról," in: **Café Babel**, 1994/1-2.sz. pp. 43-48.; Ian Hunter-David Saunders-Dugald Williamson, "A pornográfia területe," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet, 2. kötet.**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1998. pp. 56-97.
38. Jeffrey Weeks, "'A természetnek ehhez semmi köze': a szexológia szerepe," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. 1. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1996, pp. 62-92.
39. Gordon Allport, **Az előítélet**, Budapest: Gondolat, 1977. p. 39.
40. E folyamat igen izgalmas elemzésére lásd: Rudolph M. Loewenstein, "The Historical and Cultural Roots of Anti-Semitism," in: Geza Roheim (ed.), **Psychoanalysis and the Social Sciences, Vol. I.**, London: Imago Publishing Co. LTD., 1947, pp. 313-356. (Magyarul a megjelenés előtt álló "Róheim Géza és a társadalom" című kötetben, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1999.)
41. Tóth László, **A homoszexualitás megítélése, 1991-1996. Melegkvíz**, Heti Világgazdaság, 1997 augusztus 30, pp. 86-87.
42. Gayle S. Rubin, "Elmélkedés a szexről, avagy megjegyzések a szexualitás politikájának radikális elméletével kapcsolatban," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. 2. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1996, pp. 45-55.
43. Egy 1996-ban készült szociológiai felvétel (Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem, Orvosi Népegészségtani Intézet) még nem publikált eredményei szerint a magyarországi felnőtt népesség a genitális közösülést tekinti a "legnormálisabb" kielégülési technikának, a normalitás-skálán ennél alacsonyabb helyet foglal el a petting és az orális szex. E társas és mindkét partner nemi szerveire összpontosuló technikáktól messze lemaradva következik az önkielégítés, mint "magányos bűn", majd újabb nagy szakadék után következik az anális közösülés, a szadomazochista technika és a csoportszex. A már hivatkozott Janus Report tanúsága szerint a 90-es évek elején az orális szexet a válaszadók 88 százaléka tekintette teljesen normálisnak vagy rendjén valónak, az anális szex esetében viszont már csak a férfiak 29 és a nők 24 százaléka. Samuel Janus, Cynthia Janus, **i. m.**, pp. 126-127.
44. A szociológiában lásd erre Stefan Hradil, 'Régi fogalmak és új struktúrák. Milió-, szubkultúra- és életstílus-kutatás a 80-asévekben,' in: Andorka Rudolf, Stefan Hradil, Jules S. Peschar (szerk.), **Társadalmi rétegződés**, Budapest: Aula Kiadó Kft., 1994, pp. 348-351.; általában a társadalomtudományokban: Desseffy Tibor, "Kedélyes labirintus," in: **Kritika**, 1996:12., pp. 8-13.